

COMUNICACIÓ

Jaume Farrerons (Societat Catalana de Filosofia): *L'oblit de l'ésser, allò carcerari i els genocidis oblidats*

No és gens inhabitual que es parli de la relació entre la filosofia de Heidegger i el compromís polític d'aquest pensador alemany amb el partit nacionalsocialista. No entraré aquí en un debat sobre si es tracta d'un vincle purament personal que no afecta el cos de la doctrina o si hi ha entre la filosofia heideggeriana i el nazisme una relació més estreta, fins i tot estructural. Sobre la qüestió adopto de forma provisional la postura següent: tot i que no té cap sentit intentar reduir Heidegger als simplistes esquemes programàtics i ideològics del NSDAP, sí que es pot acreditar un lligam axiològic de fons amb el conjunt del fenomen feixista entès en un sentit *tipològic*. El vincle passa d'una banda (la filosofia) a una altra (la política) travessant una mena de pont espiritual confegit per la massiva difusió sociològica de Nietzsche (1910-1920), situació única i característica d'un temps en què el filòsof de l'*Übermensch* esdevingué una mena d'antídoto contra els *efectes* d'un altre filòsof alemany, a saber, Karl Marx. Com que el feixisme genèric no és necessàriament racista ni, menys encara, antisemita, ans més aviat *antimarxista*, la nostra afirmació es pot sostenir, en principi, sense cap problema (de fet resumeix, *grosso modo*, la postura de P. Lacoue-Labarthe a *La fiction du politique*). En tot cas, després de les aportacions biogràfiques d'Hugo Ott i altres especialistes, l'intent de protegir el pensament heideggerià de l'esvalot polític provocat per la seva vinculació amb el règim de Hitler resta desacreditat. No sols això, en un futur més o menys llunyà, la progressiva accessibilitat pública dels documents de l'arxiu privat de la família col·locarà cada cop més en el centre del debat intel·lectual l'exigència metodològica de trencar amb la discontinuïtat del doble nivell d'anàlisi, polític i filosòfic, de l'obra del pensador més assenyalat del segle XX (sobre el tema de la bidimensionalitat semàntica es pot consultar Pierre Bordieu *L'ontologie politique de Martin Heidegger*). Això portarà no sols a esbombar nous i inacabables escàndols, sinó a *replantejar la problemàtica del*

feixisme en general. Perquè, d'alguna manera, si Heidegger esdevé cada cop més «un feixista», el feixisme esdevindrà també a l'ensem més heideggerià, més «ontològic» i, atesa la importància del pensador, la filosofia haurà d'acostar-se a l'esmentat fenomen polític amb ulls nous. Un apropament que ara per ara no existeix, que hem de crear pel bé de la mateixa institució filosòfica i a banda dels interessos, legítims o no però en tot cas aliens a la teoria, amb què sempre ensopegarem en abordar aquest tràgic episodi de la història contemporània. En el mateix sentit, convé recordar ara unes paraules de Jacques Derrida: «*No se trata de que, sabiendo o creyendo saber lo que es el nazismo, debemos a partir de aquí releer a "Nietzsche" y su gran política. No creo que podamos todavía pensar lo que es el nazismo. Esta tarea está por hacer, y la lectura política del cuerpo o corpus nietzscheano forma parte de ello. Lo mismo para el corpus heideggeriano, marxista o freudiano y tantos otros*» (*La filosofía como institución*, p. 83). Així doncs, la meua investigació intenta avançar-se a una situació que ha d'arribar i que tard o d'hora caldrà afrontar.

En aquest punt imaginari del temps a venir, quan, exhaurides les possibilitats de fer l'ull gros davant el maridatge de la filosofia amb el feixisme, ens veiem obligats, o bé a preguntar-nos pel membre aparentment més inquietant de la parella, o bé a abandonar la filosofia (una proposta a aquestes alçades gens impensable), no es tractarà sols d'explicar el «nazisme de Heidegger», sinó de *pensar* com ha estat possible que, capficats en el joc lingüístic, a les acaballes induït des de fora del joc del pensament, d'aquest lligam *políticament incorrecte*, no hàgim vist el que més a prop teníem i calia entendre, a saber: que *el gran crim del segle XX no ha estat Auschwitz*, una malifeta jutjada, condemnada i constantment recordada, sinó que hom hagi *volgut* i *pogut* silenciar el que, pel volum de víctimes (i no disposem d'un altre criteri de valoració mentre considerem que tots els homes son iguals en drets i en primer lloc en el fonamental dret a la vida), ha estat sens dubte *el major extermini en massa de la història*. El fet a considerar és que respecte d'aquest altre esdeveniment monstruós no existeixi ni cridòria, ni judici, ni condemna, ni memòria..., sinó un ignominiós silenci que dura ja més de seixanta anys i que no sembla que s'hagi de rompre. Cal subratllar que estic comparant magnituds diferents,

d'una banda un crim jutjat *mil cops*, d'un altre *el pes de l'oblit* d'un seguit de crims que *s'ha decidit no jutjar*. L'estupefaent circumstància que aquest extermini *en negre* romanguí ensordit i que les víctimes d'un genocidi, els jueus anihilats per Hitler, hagin estat deshonrades per segona vegada en utilitzar-los per a ignorar i menystenir les víctimes d'un altre genocidi igual o pitjor (si més no precisament pel tipus de discurs progressista que el va justificar argumentalment i per la seva fulminant *impunitat*), hauria de causar, al meu entendre, una indignació i alarma cíviques molt més intenses que les que honestament pugui aixecar el mateix Auschwitz. La cosa, emperò, no acaba aquí: la política moderna, fundada per Maquiavel, ha aconseguit instrumentalitzar un etnocidi per a *continuar torturant i matant fins al dia d'avui*, amb la legitimitat que li atorga la lluita contra el mal absolut –ahir «jueus», després els «feixistes», demà qui sap. Aquest seria així en resum la gran culpa, l'imperdonable «horror absolut» de la centúria passada i present, a saber: (a) el volum gegantí del crim, (b) la instrumentalització de les víctimes; (c) l'obstrucció a la justícia, una malifeta desitjada (*dolo*) i a més reeixida, i (d) la consegüent perpetuació del delictes, tant pel que fa al perpetrador (el polític) quant a *l'arma* homicida (el discurs modern) i les seves conseqüències (el fet criminal). Aquest és el balanç de *l'antifeixisme*, un producte lingüístic de considerable rendiment, forjat per Stalin i institucionalitzat per l'occident.

Preguntem-nos ara quin *raonament humanístic* s'ha emprat en el món de la cultura per a deixar impunes els genocidis i crims contra la humanitat perpetrats pel comunisme, amb més de 100 milions de víctimes; o com ens ho hem muntat per a banalitzar, relativitzar i, a les acaballes, negar *de facto* la criminalitat de fets com ara l'ús de bombes atòmiques contra la població civil japonesa, els bombardejos incendiàries de l'aviació anglesa, enginyosament dissenyats, abans que no comencés l'holocaust, per a cremar vius el major nombre possible de dones, nens i ancians alemanys, amb més d'un milió de víctimes, la neteja ètnica de 12 milions alemanys, amb l'extermini de 2,5 milions, a les províncies germàniques de l'Est, el maltracte i assassinat de presoners alemanys als camps de concentració soviètics, nord-americans i francesos, la neteja ètnica de Palestina a mans de l'ixent estat d'Israel

a penes un any després del judici de Nüremberg, etcètera. L'argument ha estat precisament que jutjar i condemnar aquests «accidents mortals» podria *relativitzar* Auschwitz, com si la pretensió que totes les víctimes siguin considerades com a tals amb la mateixa dignitat suposés retractar-se de la condemna de l'extermini jueu. Dit breument, en nom de la infinita perversitat de l'holocaust, el crim dels vençuts, es fonamenta la *negació* pura i simple dels crims dels vencedors, de fet igual o més repulsius encara, en tot cas impunes i a sobre *justificats*. Però malgrat que filòsofs, escriptors, artistes i intel·lectuals de totes les tendències, de dretes i d'esquerres, ateus i cristians, jueus i gentils, etc., s'hagin apuntat majoritàriament a l'esmentat despropòsit lògic i moral, qualsevol persona decent i capaç de pensar amb independència —és a dir, un filòsof tal com hauria de ser segons l'irrenunciable cànon socràtic que aquí reivindico— no podrà deixar de sospitar que el vertader motiu d'aquesta suposada «argumentació» no és un altre que l'arrogant negativa del guanyador a jutjar-se a ell mateix. Dit breument, estem davant un pur *acte de força* blanquejat *a posteriori* pel treball de la ploma humanista.

La principal conclusió a la qual vaig arribar ja estat anticipada en alguns punts per Zygmunt Bauman, a saber: el caràcter *criminogen* dels valors de la modernitat, és a dir, dels principis aparentment inqüestionables que, heretats del judeocristianisme, impulsen l'intent frenètic de construir *a qualsevol preu* el que hom pondera com a bé absolut, en el benentès que un món on el dolor i la mort hagin estat eradicats (i així ho afirma literalment Marcuse identificant la negació d'aquest disseny profètic amb el «feixisme») i, més concretament, amb la filosofia de Heidegger) es mereix molta sang. És, en efecte, davant l'altar d'aital sistema de valors de procedència religiosa, finalment secularitzat en forma d'ideologies i polítiques socials, que han estat comesos els genocidis i crims contra la humanitat al segle XX. El que no diu Bauman, però es pot deduir fàcilment de les seves enormes afirmacions, és que el que va conduir a l'holocaust jueu no foren els elements que diferenciaven el feixisme respecte de la resta de projectes polítics moderns, sinó més aviat *allò que el feixisme compartia amb els esmentats projectes*. De manera que, com que els valors hedonistes i eudemonistes de la profecia amaren la totalitat de la cultura

occidental amb molt poques excepcions (una d'elles, Heidegger), aquest fet explicaria la complicitat dels intel·lectuals amb el discurs dels polítics vencedors. Perquè ja no es tractaria únicament d'una prepotència característica de qui no vol assegurar's voluntàriament a la banqueta dels acusats disposant d'un poder fàctic capaç de definir què és o no delictes (això podria haver estat denunciat), sinó que els mateixos intel·lectuals, autors de les doctrines progressistes, ja liberal cristianes, ja marxistes, eren els que havien d'assumir la responsabilitat doctrinal per les atrocitats perpetrades sota la inspiració del que Nietzsche anomenava «les idees modernes».

Arribem així a les arrels filosòfiques de l'escàndol que abans he formulat en termes merament jurídics i polítics. Aquestes arrels ens conduïxen al centre mateix del pensament de Heidegger i expliquen els seus vincles amb el feixisme. En efecte, si el que va produir l'holocaust fou allò compartit pel nazisme amb els valors de la modernitat i no allò que el distingia de la resta de projectes polítics moderns, la condemna i identificació amb el feixisme de tots els genocidis i crims contra la humanitat del segle XX, on Auschwitz ocuparia per dir-ho així el lloc paradigmàtic, permet imputar la causa d'aquests fets precisament a l'esmentat element diferencial, *capgirant el sentit de la cosa d'una tal faisó, que no dubto a qualificar-la de perversa*. És el que fan Adorno, Bloch o Marcuse quan associen la doctrina heideggeriana del *Sein-zum-Tode* a l'assassinat de jueus. Aquesta autèntica impostura té com a conseqüència no sols abonar la impunitat de les malifetes dels polítics i ideòlegs progressistes, sinó, pitjor encara, *exonerar-ne la font conceptual i axiològica*, tot preparant un camí ben aplanat per a garantir el futur a la mateixa eina lingüística criminògena. Fet gravíssim perquè, després de la Segona Guerra Mundial, les «idees modernes» no han deixat de fer de les seves –pensem en Stalin, la fam al Tercer Món, la revolució cultural xinesa, Pol Pot, Palestina, Iraq, etcètera– i resulta previsible que no deixaran de fer-ho *mai* si no són deslegitimades des de l'interior mateix de llur matriu filosòfica.

El que distingia el feixisme de la resta de projectes moderns és el que anomenaré aquí dimensió existencial tràgico-heroica suposadament heretada de Grècia i la negativa a subscriure el bagat-

ge moral judeo-cristià, és a dir, l'ingredient utòpico-profètic de l'imaginari simbòlic veteromodern presumptament oriünd d'Israel. El *diferencial tràgic* no dimana del mateix feixisme, sinó que el feixisme es limità a assimilar-ne les consignes de manera gairebé inconscient, tot manllivant-les de l'horitzó cultural nietzscheà dominant en l'època i el lloc on es va forjar. Aquest significant estètic antiutòpic, i no el programa del partit, fou el que conduí Heidegger, l'home i el pensament, a les rengles del nacionalsocialisme. Però l'esmentat element era totalment repulsiu per a les masses, que el nazisme mobilitzà apel·lant precisament a promeses de caràcter escatològic, similars a les que nodrien de força moral el bolxevisme en les seves criminals actuacions revolucionàries, engegades ja sota el govern de Lenin. El nazisme prometia un socialisme dejú de revolució, és a dir, exempt de *barbàrie* bolxevic, les notícies sobre les atrocitats de la qual s'escampaven per Europa. El discurs nazi n'acceptava els valors a efectes tàctics, reservant-los emperò sols per a la «raça ària», semblantment al marxisme, que es delia únicament pel «proletariat». Aquesta dinàmica simbòlica a la sina del feixisme és el que permet explicar-ne el desenvolupament. Perquè, al capdavall, allò propi del feixisme, a saber, una determinada lectura de Nietzsche, la negació de la modernitat quant cristianisme secularitzat, però *no* de la modernitat en si mateixa, era l'antídoto crític, tal vegada l'únic possible, contra la follia profèticoutòpica sempre que s'aconseguís derrotar-la en el seu propi terreny: les masses, font del poder i vertadera clau de volta de tot l'assumpte. Fins aquí, però no a un holocaust dels hebreus, arribaven Heidegger o polítics com ara Mussolini. Tanmateix, amb la cultura oficial que neix després del 1945, la qüestió resta subvertida i ara és *la crítica de la modernitat judeo-cristiana la que esdevé causa ideològica del genocidi*.

Per a entendre aquesta aparent paradoxa, és a dir, que a l'apologia de *la felicitat i el benestar* se li imputi un caràcter criminogen i la seva negació *racional* representi en canvi l'única alternativa a l'assassinat col·lectiu políticament planificat, no ens hem de situar en el pla semàntic del discurs, sinó en el *pragmàtic*, on la paraula adquireix tot el seu sentit polític i força legitimadora pel que fa a l'exercici del poder. Però no puc ara detenir-me en aquesta anàlisi pragmàtico-lingüística, que m'allunyaria molt del meu objectiu, a

saber, resumir els motius que em porten a investigar el binomi «veritat *qua* mort» a Heidegger com a concepte *il·lustrat*. Efectivament, tot i que el marc de crítica de la modernitat on apareix el feixisme és el de la filosofia de Nietzsche, serà Heidegger, influït de bell antuvi pel pensador de Röcken, qui en desplegarà sistemàticament el nucli crític. Aquest és el tema de la *finitud*, és a dir, el de la relació entre una *racionalització* (Weber) que configura la columna vertebral del projecte modern, i el valor que li és inherent, la veritat, la qual, pel que fa a la forma, *subordina* la felicitat (i els discursos hedonistes que se n'articulen al voltant) a la *validesa* i, pel que fa al contingut, *qüestiona de soca-rel el sentit mateix d'aqueixos discursos*. La mort quant *filosofema* esdevé, per tant, el moll de l'os temàtic d'una crítica radical *però* interna de la modernitat, davant les crítiques merament externes basades en la reivindicació reaccionària d'elements culturals característics de l'Antic Règim. És també el punt a l'engir del qual pivota ideològicament el feixisme de Heidegger com a projecte de modernitat alternativa a la utopia profètico-secularitzada socialista i a la democràcia cristiano-liberal, tot i que no sigui aquest fet diferencial, insisteixo a subratllar, el que expliqui la força política del moviment, sinó *una variant nacionalista del discurs veteromodern on es recodifiquen els elements heroics*. En efecte, la filosofia de Heidegger inclou una crítica de la societat de masses basada en el que anomenaré naturalesa *aversiva* de la veritat, que l'existent humà no cerca, sinó que defuig de forma regular i quotidiana. Una filosofia així no podia impulsar estratègicament un partit basat precisament en la mobilització de les masses alemanyes, castigades per l'atur, la fam, la incertesa i deleroses de benestar, és a dir, atentes sobretot als discursos que podien generar una esperança de satisfer aquestes necessitats, encara que fos «sols» per als alemanys, rescabats així dels patiments del tractat de Versalles. No sols no podia, sinó que, a més a més, des del punt de vista estratègic que més frega amb la dimensió pragmàtica del sentit, una filosofia de la mort hauria tingut un efecte contrari als interessos del projecte, a la qual cosa cal afegir que les elits burgeses que recolzaven el nazisme menystenien les masses des d'un plantejament «aristocràtic» de tall nietzscheà que era interpretat de forma reaccionària i aliena a la modernitat. Podem per tant, arribats aquí, seguir afirmant que

fou la doctrina «esotèrica» (tràgicoheroica) del nazisme la que va causar l'holocaust i no en canvi la doctrina «exotèrica» (profèticou-tòpica) del *Reich* dels mil anys? Com explicar llavors els genocidis comunistes o Hiroshima/Dresde, allà on no es detecta aquest doble fons ideològic sinó sols la part exotèrica, pública i «esperançada» del discurs modern?

Es pot acreditar de forma sorprenent que l'actitud del nazisme davant els jueus, la identificació del judaisme amb la decadència, la malaltia i la mort, guarda uns paral·lelismes atterridors amb els discursos de tipus igualment higiènic que legitimaren l'extermini de milions de persones sota els sistemes marxistes. Del tema n'ha parlat amb claredat Michel Foucault a la *Genealogia del racisme*, en concret pel que fa al concepte clau de la *biopolítica*. També detectem indicatiuament les significatives protestes dels ideòlegs del nazisme identificant la filosofia de Heidegger amb la «degenerada» naturalesa jueva i emprant, com Mario Bunge (*El País*, 4/4/2008), el qualificatiu «esquizofrènic» per a referir-se al pensador de l'Ésser, curiosa coincidència, aquesta de Bunge amb el nazi Ernst Jaensch, que acredita la idea d'una universal ideologia del «costat lluminós» de la vida, descoberta per Jan Patocka en els seus famosos *Ensayos heréticos sobre filosofía de la historia*, dels quals hem fet exhaustiva lectura per a la nostra tasca. Ara bé, el context sociohistòric on emergeix *el valor crític de la pregunta per la mort*, encara vigent atès el xoc actual entre liberalisme i islamisme, és aquest. Es tracta d'un horitzó metafísic anterior al feixisme pròpiament dit i que li sobreviu. La pregunta ontològica, la qüestió de l'oblit de l'Ésser, que no és una altra que la pregunta per la *veritat* i el seu caràcter fugisser, per l'estat de davallat (*gefallen*) davant d'ell mateix, apareix al capdavant estretament lligada a la qüestió dels genocidis oblidats, els quals es revelen ara com un episodi polític de la xerrameca (*Gerede*) del *das Man* quant figura filosòfica de l'home-massa, o sigui, del projecte profètic i utòpic, demonologia arrelada en l'exigència de negar la finitud i cercar-ne un culpable, un monstre qualsevol, ja sigui el jueu, el capitalista, el feixista, l'infidel o una altra imatge que permeti de descarregar la rancúnia i fins i tot l'odi que l'arbre de ciència, del qual en depèn, genera no obstant en l'home modern. I és per aquest motiu que la impunitat forma part dels genocidis perpetrats en

nom dels valors «progressistes» de la modernitat, així com tota mena d'atrocitats, com ara la tortura a les presons democràtiques, les guerres de Bush, etc., perquè l'imaginari simbòlic vigent, amb el mal absolut, Auschwitz al bell mig, les converteix en innòcues, encara que sigui al preu d'acostar «perillosament» el significat del feixisme i el de la veritat, que és el marc polític on es configura el problema hermenèutic de la filosofia de Heidegger.

Pensem ara un altre cop en Auschwitz. La presó, qualsevol presó, és allunyada dels centres urbans, però a més la presó no ha d'aparèixer als mitjans de comunicació, perquè, quan la feina va millor per als alcaids és ras i curt quan l'opinió pública se n'oblida. Fou Michel Foucault qui afirmà que la presó representa el secret codi de formació de les institucions modernes: «*la prisión es impuso simplemente porque era la forma concentrada, ejemplar, simbólica, de todas estas instituciones de secuestro creadas en el siglo XIX. De hecho, la prisión es isomorfa a todas estas instituciones.*» (M. Foucault, *La verdad y las formas jurídicas*, p. 137). Col·legis, casernes, fàbriques..., tota una xarxa institucional que configura el teixit social de la modernitat, té la presó com a sina simbòlica i fins i tot històrica. Ara bé, la presó moderna, humanitzada, progressista, és també isomorfa amb el *camp de concentració* que representa, per dir-ho així, la seva veritat. El projecte de *dissenyar* una societat funcional sense dolor és el projecte de *produir* la figura de l'home, tot reflectint-lo en el mirall del xai escatològic. Però aquest acte de violència, dolorós, obscè, en molts casos criminal, ha de restar com a tal allunyat de si mateix. Auschwitz, quant element central de l'imaginari simbòlic vigent, representa així *el gest de negació del que nosaltres moderns sempre hem estat*. A aquest esdeveniment (*Ereignis*) pertanyen tant l'esvaïment d'allò carcerari, com l'escàndol dels genocidis oblidats, dels exterminis massius perpetrats *en nom del progressisme*. I, naturalment, també hi formen part la negació de la tortura, del maltracte, la destrucció de l'home (presos i funcionaris) que constitueix –àdhuc a Catalunya– la realitat quotidiana d'aquesta institució, darrer enclavament físic on es pot constatar de forma gairebé material el divorci entre el discurs oficial i allò que és, l'existència quant lloc on la veritat pot aparèixer. La «privació de llibertat» mostra en efecte la temporalitat pura, els reclusos (i els treballa-

dors) passen amunt i avall experimentant la *pena*, que és el temps *com a tal* buidat de tot contingut. Però ni tan sols això es respecta en un hipòcrita i multicolor llenguatge propagandístic farcit de falses activitats i compulsions d'adaptació a l'ideal modern productor de *felicitat*, és a dir, a les mentides *conscients* dels polítics. A la Xina, aquest règim criminal amb 65 milions de víctimes a les seves esquenes (un fet que la modernitat democràtica ha *premiat* amb el privilegi d'organitzar les olimpíades), les presons eren escoles on els interns aprenien el comunisme, tot i que ara els mestres han canviat d'opinió i no tenen cap intenció de reconèixer que llurs ensenyances foren un frau. Les nostres presons, emperò, són millors? Quina lliçó de drets humans, de democràcia, d'humanisme, de reeducació, pot donar als penats una classe política carregada i *essencialment* vinculada a crims, genocidis impunes i impostures de dimensions gairebé còsmiques?

Filosofia és crítica i, en primer lloc, crítica de la ideologia, un discurs al servei del poder que, per definició, deforma la realitat a fi i efecte de legitimar les instàncies dominants. Aplicat al nostre temps l'esmentat principi crític, la ideologia és aquesta que hem esbossat en la nostra intervenció i que comporta la negació del major fet criminal de la història, perpetrat per l'estat. Aquesta manipulació retorçada de la veritat afecta la política i la cultura, però també la nostra intimitat més profunda com a éssers humans. I això és la filosofia. El camí de la crítica podria ser, per tant, i aquesta ha estat la meua conclusió, *la fixació del vincle racional entre la veritat i la mort* que posi fi, si més no *de iure*, al projecte veteromoderne. Qüestió a determinar seria si aquesta crítica es fa des de dins de la modernitat, vers una *neomodernitat*, o des de posicions preil·lustrades. No hi ha, emperò, una crítica externa de la modernitat perquè la crítica mateixa, quant institució racional, n'és inseparable. I aquí tornem a trobar Heidegger o, més ben dit, el *primer* Heidegger (1919-1929), amb el seu projecte de filosofia com a ciència estricta que assumeix el tema de la mort quant «veritat de l'existència» i, alhora, quant pregunta que pot ser abordada en un marc *racional*. És el que he intentat provar en el treball d'investigació.